

РОЗДІЛ 6. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ MAIN DIRECTIONS OF PATRIOTIC EDUCATION IN MODERN CONDITIONS

Стаття присвячена одній з актуальних сьогоденних проблем патріотичному вихованні учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, розкривається сутність таких понять як патріотизм, патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання учнівської молоді. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах формування патріотичного виховання сучасної молоді. З'ясовано, що для вирішення питань патріотичного виховання школярів широко застосовуються різні прийоми, форми і методи. Відзначено, що одним із найперспективніших прийомів виховання патріотизму у школярів є цілеспрямована, спільна діяльність соціальних, державно-громадських інститутів, сім'ї, фізичних та юридичних осіб з формування та розвитку у підростаючого покоління загальнолюдських культурних цінностей, уявлень та понять про патріотизм, почуття патріотизму, прагнень, вчинків і дій, що виражають відданість, любов, близькість, готовність служити та захищати вітчизну. Водночас зауважено, що основні напрями патріотичного виховання у соціально-педагогічному аспекті з погляду інтеграції різних соціальних інститутів виховання ще мало застосовуються у педагогічній теорії та практиці виховання патріотизму, хоча вони можуть впливати на формування особистості школяра. У завданні кожного закладу загальної середньої освіти є необхідність вдосконалення змісту, методів і технологій патріотичного виховання в школі і поза школою, прагненням створити єдиний простір національно-патріотичного виховання, що поєднує формальну і неформальну освіту, просвітництво і стимулювання соціальної активності дітей, що орієнтує цю діяльність на соціально-моральні орієнтири. У статті відзначено, що саме шкільна освіта найбільш ефективна у створенні позитивної мотивації, адже без неї не можна дійти до бажаного результату ні в одній справі. Різноманітні методи роботи дозволять дітям різнобічно дізнатися про долю своєї Батьківщини.

Ключові слова: патріотичне виховання школярів, регіональні особливості, основні напрями патріотичного виховання, любов

до Батьківщини; соціально-педагогічний аспект.

The article is devoted to one of the most pressing problems of today's patriotic education of students in general secondary education institutions. In particular, the essence of such concepts as patriotism, patriotic education, national and patriotic education of students is revealed. The main attention is focused on the theoretical and methodological foundations of the formation of patriotic education of modern youth. It is found that various techniques, forms and methods are widely used to address the issues of patriotic education of schoolchildren. It is noted that one of the most promising methods of educating patriotism in schoolchildren is the purposeful, joint activity of social, state and public institutions, families, individuals and legal entities to form and develop in the younger generation of universal cultural values, ideas and concepts of patriotism, feelings of patriotism, aspirations, deeds and actions expressing devotion, love, closeness, readiness to serve and defend the homeland. At the same time, it is noted that the main directions of patriotic education in the socio-pedagogical aspect in terms of integration of various social institutions of education are still little used in the pedagogical theory and practice of patriotism education, although they can influence the formation of a student's personality. The task of every general secondary education institution is to improve the content, methods and technologies of patriotic education at school and out of school, and to strive to create a single space of national and patriotic education that combines formal and non-formal education, enlightenment and stimulation of children's social activity, and which focuses this activity on social and moral guidelines. The article notes that it is school education that is most effective in creating positive motivation, because without it, it is impossible to achieve the desired result in any business. Various methods of work will allow children to learn about the fate of their homeland in a comprehensive manner.

Key words: patriotic education of schoolchildren, regional peculiarities, main directions of patriotic education, love for the Motherland; socio-pedagogical aspect.

УДК 37.035:172.15
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/77.45>

Олійник Н.А.,
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри початкової освіти
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Франчук Н.Л.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основним напрямом виховного процесу в сучасних закладах освіти є формування почуття патріотизму та культури міжнародних відносин, які мають велике значення у духовному та соціальному розвитку особистості школяра. Шкільний вік є найбільш оптимальним для формування національно-патріотичного виховання дітей, оскільки це період активного розвитку соціальних інтересів особистості школярів, самоідентифікації, самоствердження та формування життєвих

ідеалів. Тільки на основі високих національно-патріотичних почуттів зміцнюється любов до вітчизни, з'являється почуття обов'язку та відповідальності за її процвітання, могутність, честь та незалежність, збереження традиційних, матеріальних та духовних цінностей суспільства, розвивається гідність особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам методології, теорії і практики національно-патріотичного виховання особистості присвятили свої праці І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень,

В. Кульчицький, Н. Ничкало, О. Пометун, М. Сметанський, М. Фіцула, Г. Шевченко. Стан сформованості національно-патріотичного виховання молодших школярів досліджували Н. Васильківська, О. Дешко, Л. Дубровська, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Качур, В. Киричок, О. Сидоренко та ін.

Як зазначають багато дослідників (О. Вишневський, О. Захаренко, М. Євтух, В. Сухомлинський, І. Ткаченко), справжній патріотизм спрямований на формування та безперервний розвиток ряду позитивних якостей особистості та виступає в єдності моральності, духовності та соціальної активності людини, яка усвідомлює свою нерозривність, нероздільність з Батьківщиною.

Ми цілком солідарні з думкою В. Кульчицького, який зауважив, що: «...проблеми патріотичного виховання підростаючого покоління має бути у центрі уваги діяльності будь якої держави. Причому ця діяльність не повинна бути трафаретною, а повинна доноситись до серця кожного громадянина держави. Питання патріотичного виховання молоді не може бути формальністю, воно має саме координуватися з особистими уявленнями кожної особи про її місце в суспільстві, з його сприйняттям держави. Тому, безперечно, цим потрібно займатися, займатися у всіх освітніх закладах» [6, с. 77]

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проведене експериментальне дослідження проблеми вдосконалення патріотичного виховання сучасної молоді дозволило нам виявити основні способи та принципи підвищення ефективності виховання, почуття патріотизму в учнів. Це насамперед зміцнення виховного компонента у викладанні предметів гуманітарного циклу шляхом розширення їх науково-світоглядного та виховного потенціалу відомостями національної військово-патріотичної, культурно-історичної, духовно-моральної орієнтованості; включення до їх змісту біографічних портретів відомих громадських діячів, які є зразком істинного патріотизму та високої громадянськості. Вплив такого конкретизованого та інтегрованого матеріалу на емоційно-чуттєву та мотиваційну сфери особистості допоможе школярам зробити самостійний осмислений вибір власної моделі поведінки, ціннісно-світоглядних орієнтирів у національно-патріотичній сфері [1].

Мета статті. Висвітлити основні напрями патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Патріотизм за своєю природою гуманістичний, включає повагу до інших народів і країн, до їхніх національних звичаїв і традицій, нерозривно пов'язаний з культурою міжнародних відносин. Поняття «патріотизм» включає: захист Вітчизни; прояв громадянських почуттів та вірність Батьківщині; почуття прив'язаності та пристрасті до місця, де народився

та виросла людина; турбота про інтереси Батьківщини; шанобливе ставлення до мови свого народу; розуміння обов'язку та відповідальності перед Батьківщиною, відстоювання її гідності та честі, свободи та незалежності; гордість за культурні та соціальні досягнення своєї Батьківщини; гордість за свій народ, за свою Батьківщину, за символи держави; шанобливе ставлення до історичного минулого своєї Батьківщини, свого народу, його традицій та звичаїв; гуманізм, милосердя, загальнолюдські цінності; відповідальність за майбутнє своєї Батьківщини та свого народу, виражене у здатності зміцнювати могутність Батьківщини, прагненні присвячувати свою працю процвітанню вітчизни. В. Даль інтерпретував поняття «патріотизм» як «любов до вітчизни», а «патріотом» він називав «любителя батьківщини, вітчизнолюба, вітчизняного, вітчизника, хранителя блага його» [6, с. 77].

Існують різні підходи до тлумачення поняття «патріотизм». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови це поняття визначається як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист», а «патріот – це той, хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви й подвиги» [2, с. 894].

Мала енциклопедія етнології до наведеного вище поняття нового нічого не додає, інтерпретуючи «патріотизм» як «любов до Батьківщини» [8, с. 124].

Більш сучасні погляди на «патріотизм» пов'язують проблему формування патріотичних почуттів із завданнями консолідації суспільства на основі демократичних цінностей, громадянського патріотизму, посиленням виховного акценту у викладанні гуманітарних та суспільних предметів шляхом розширення їхнього науково-світоглядного виховного потенціалу через культурно-історичну, військово-історичну, військово-духовно-моральну складову; збагачення їхнього змісту біографіями видатних громадських та політичних діячів, які виступають наочним прикладом справжнього патріотизму та високої громадянськості.

У своїх наукових розвідках Н. Волошина доходить висновку про те, що ядром патріотизму, його основною складовою є любов до малої й великої Батьківщини, яка формується під впливом соціальних чинників. Вчена запропонувала авторське розуміння патріотизму суспільства: це сформована в соціумі соціально-психологічна властивість, притаманна особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможна консолідувати суспільство. Патріотизму українського суспільства властиві свої особливості. В першу чергу, це висока гуманістична

спрямованість української патріотичної ідеї; віротерпимість; соборність; колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи. Складниками патріотизму є емоційний, інтелектуальний, діяльнісний аспект [3, с. 14].

Таким чином, патріотизм – це особистісна, динамічна освіта, що виявляється як специфічна якість, характеристика у свідомості, вчинках та поведінці, почуттях, морально-вольових проявах, діях та діяльності, в яких поєднуються любов до Вітчизни, до землі, де народився, гордість за героїчні подвиги та історичні звершення народу, готовність підпорядкувати за необхідності свої особисті інтереси та потреби інтересам і потребам країни, правильно служити їй та захищати її. Особистість громадянина – патріота виявляється у прояві гордості за свою Батьківщину, почутті любові до Батьківщини, рідному краю, близьким людям, гордості за його історію та досягнення народу, шануванні державних символів та національних святинь, духовних та моральних якостей, віротерпимості, повазі до Конституції України. Патріотизм формується, передусім, у процесі навчання, соціалізації та виховання школярів [3, с. 14].

Заклади загальної середньої освіти, виступаючи основним інститутом виховання та навчання, відображає характер, проблеми та протиріччя держави. Завдяки своєму виховному потенціалу заклади загальної середньої освіти значною мірою відповідають за соціалізацію особистості, визначають орієнтацію конкретного учня, і є найважливішим механізмом, який еволюційним шляхом здатний виховати громадянина та патріота, забезпечити зміну ментальності.

На основі аналізу наукової літератури та законодавчої бази з досліджуваної проблеми ми визначили основні напрями роботи закладів освіти щодо формування патріотичного виховання:

- ідея патріотичного виховання молоді полягає у необхідності реалізації соціального замовлення держави та суспільства на виховання патріотично налаштованої особистості;

- у соціально-педагогічному аспекті виховання громадянина-патріота – це соціально-педагогічний процес, який здійснюється під впливом об'єктивних (школа, сім'я, установи додаткової освіти, громадські організації тощо) та суб'єктивних (особистісні якості, емоційний стан та ін.) чинників впливу соціального оточення;

- патріотичне виховання – це систематична, цілеспрямована, педагогічна діяльність соціальних, державно-громадських інститутів, сім'ї, фізичних та юридичних осіб з формування та розвитку у підростаючого покоління уявлень та понять, почуттів, прагнень, загальнолюдських культурних цінностей, вчинків та дій, що виражають відданість, любов, близькість, готовність служити та захищати Вітчизну;

- система патріотичного виховання є комплексом взаємопов'язаних елементів (діяльність, дії, відносини, цілі, суб'єкти, освітнє середовище, управління), що забезпечують досягнення мети патріотичного виховання молоді;

- патріотичне виховання тісно взаємопов'язане з вихованням громадянськості як усвідомлення відповідальності за безпеку та процвітання Батьківщини, почуття неподільного зв'язку з народом, його розвитку шляхом прогресу.

У сучасних умовах патріотичне виховання – це цілеспрямований, морально обумовлений процес підготовки молоді до діяльної взаємодії в умовах гуманістичного суспільства, до підприємливої праці, участі в організації соціально-значущих заходів, реалізації цивільно-правових норм і обов'язків, а також зміцнення відповідальності за свій соціально-правовий, політичний і моральний вибір за вдосконалення своїх здібностей і можливостей з метою досягнення життєвого успіху. Національно-патріотичне виховання спрямоване на становлення та розвиток особистості, що володіє якостями громадянина та патріота своєї держави.

Хочеться особливо наголосити, що в основі патріотичного виховання лежить, перш за все, виховання національно-патріотичних почуттів та відповідальності.

На нашу думку, чинником розвитку патріотичних почуттів має стати спеціально організована педагогічна ситуація, коли діти переживають гордість за свою родину (матір, батька, сестру, брата, родичів); за шкільний колектив, який для них має стати другою родиною тощо. З цією метою на базі Агрономіченського ліцею Агрономічної сільської ради розроблено та реалізується програму патріотичного виховання «Юний патріот».

Основна мета програми полягає у вихованні патріотів держави, громадян правової демократичної країни, які мають почуття національної та міжнародної гордості, громадянської гідності, любові до Батьківщини, свого народу. Зазначена мета охоплює широкий педагогічний процес, пронизуючи усі навчальні і виховні структури на основі інтеграції навчальних занять та позаурочної діяльності учнів, різноманітні види освітньої діяльності.

При плануванні та організації роботи слід враховувати традиційні районні, обласні, всеукраїнські та загальношкільні заходи, пов'язані з державними подіями та датами; оголошені районні, обласні, всеукраїнські конкурси. Програма реалізує такі напрями патріотичного виховання:

- духовно-моральне (виховання морально-стійкої, духовно-розвиненої особистості, що має такі загальнолюдські якості, як чесність, колективізм, сумлінність, любов до Батьківщини та свого народу, дотримання норм і правил поведінки, повага до старших, мужність; виховання поваги

до батьків та сімейних цінностей; виховання соціально-активної особистості;

- ціннісного ставлення до здорового способу життя, зміцнення активної життєвої позиції у плані власного здоров'я, невизнання асоціальних девіантних вчинків, що підривають фізичне та духовне здоров'я нації);

- культурно-історичне (виховання у підростаючого покоління любові до своєї Батьківщини, рідного краю, її пам'яток; залучення молоді до роботи зі збереження культурних пам'яток та історичних пам'яток трудової та бойової слави;

- виховання здатності жити і працює з людьми інших національностей, культур, релігій та мов, почуття національної гордості, національної само-свідомості;

- цивільно-правове (вивчення державної символіки, знайомство з Конституцією, гімном, правами та обов'язками громадянина України);

- формування ціннісного ставлення до національних інтересів своєї держави, усвідомлення громадянського обов'язку, її суверенітету, цілісності, державної безпеки та незалежності;

- формування правової культури, готовність до дотримання законодавчих актів, активізація діяльності шкільного самоврядування);

- військово-патріотичне (знання про військову славу, засвоєння військової історії, знайомство з бойовими подвигами; збереження військових традицій, систематична організація зустрічей учнів з учасниками та ветеранами війни;

- формування позитивного образу цілого складу Збройних сил України.

Виховання патріотичної вихованості є цілеспрямованим процесом. Даний процес що має власну внутрішню логіку та певні функції.

Висновки. Отже, виховуючи учнів закладів загальної середньої освіти, потрібно враховувати, що основними рисами ціннісного ставлення

особистості до суспільства і держави для них має бути відповідальність і дієвість. Школярі повинні не тільки ідентифікувати себе з українським народом, але й прагнути жити в державі – Україна, розбудовувати свою країну, служити Вітчизні на шляху її демократичного відродження; працювати на її благо, захищати її; поважати закони України і дотримуватися Конституції; володіти державною мовою; визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію та справедливість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/375/>

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Булес. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

3. Волошина Н.М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства : автореф. ... канд. філософ. наук. К., 2010 р., 13

4. Додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 – Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. https://zakononline.com.ua/documents/show/35420__694391

5. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі : автореф. дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2004. 23 с.

6. Кульчицький В.Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія педагогіка і соціальна робота*, 2013. № 30. С. 76–786.

7. Олійник Н.А., Білик Т.С., Басюк А. М. Формування толерантності в молодших школярів. *Перспективи та інновації у науці. Серія: Педагогіка. Психологія. Медицина*. Київ, 2022. Вип. 6 (11). С. 299–309.

8. Римаренко Ю. І.. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К. : Генеза, 2006. 942 с.